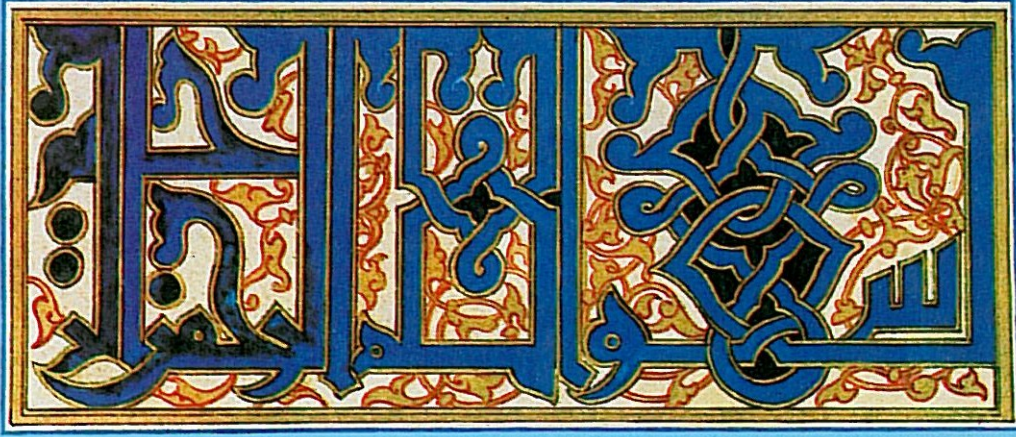

TARTIŞMALI İLMÎ TOPLANTILAR DİZİSİ

OŞMANLI DEVLETİ'NDE DİN ve VICDAN HÜRRIYETİ

Prof. Dr. Engin Deniz AKARLI   Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU
Prof. Dr. İlber ORTAYLI   Dr. Abdurrahman el-MOUDDEN
Doç. Dr. Azmi ÖZCAN   Prof. Dr. Mustafa ÖZ
Doç. Dr. Gökhan ÇETİNSAYA   Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ
Dr. Pal FODOR   Dr. Olga ZİROYEVIÇ
Dr. Evangelia BALTA   Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ
Prof. Dr. François GEORGEON   Prof. Dr. Ahmet KARAMUSTAFA

Dr. İsmail KARA

BU KİTAP

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR

ENSAR NEŞRİYAT

OSMANLI DEVLETİ'NDE RUM MİLLET ve EKONOMİK GELİŞMİŞLİKLERİ

Dr. Evangelia BALTA

National Foundation for Scientific Research
Atina

“Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi ve Rum Milleti” konulu bir tebliğ vermem için İSAV’den davet aldığımda bu kadar geniş alana yayılan ve farklı uzmanlıklar isteyen genel bir konu yerine Osmanlı Devleti’nde farklı bir kimlik ifadesi olarak zimmî terimiyle tanımlanan çerçeve içindeki Rum milletinin ekonomik gelişmesini ele almanın daha uygun olacağını düşündüm. Bir başka deyişle Rum milletinin ekonomik durumunu Osmanlı Devleti’ndeki diğer milletlere kıyasla değerlendireceğim. Bu tercihimin nedeni Rum ekonomisinin oluştuğu ve servetin toplandığı özel şartların aynı zamanda modern Yunan kimliğini oluşturan şartlar olarak tanımlanmasıdır. Modern Helenizm’in gelişmesine yol açan ekonomik, sosyal ve politikal unsurların kökeni Osmanlı yönetiminde olan dönemdedir. Yani millî şuurun oluşması bu döneme aittir. Yunan tarihçiliğinin eksikliklerinden olan en önemli tarihî problemlerden birisi budur. Osmanlı yönetimindeki Rum milletinin ekonomik fizyonomisini daha geniş perspektiften inceleyen bir çalışma henüz yapılmamıştır. Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrası dönemi kapsayacak böyle bir çalışma şimdiye kadar bilinmeyen veya ihmal edilen gelişmeleri, politikaları ya da uygulamaları ortaya çıkaracaktır.

Burada ortaya koymaya çalışacağım tercihimin çok iddialı bir tercih olduğunu itiraf etmeliyim. Zira hareket noktası olarak alabile-

ceğim herhangi bir çalışmanın olmamasının yanında mevcut diğer çalışmalar da XIX. yüzyıla veya XX. yüzyılın ilk yıllarına aittir.¹

Bu bakımdan ben öncelikle konu hakkında daha ziyade kendi düşüncelerimi sizin dikkatlerinize sunacağım. Özellikle şunu ifade etmeliyim ki XVIII ve XIX. yüzyıllarda Rumlar'ın ticarî faaliyetlerini de anlatmak gibi bir hazırlığım yok. Zaten böyle bir şey mümkün de değildir. Kezâ İstanbul'un zaptedilmesinden Yunan bağımsızlığına ve modern Yunan Devleti'nin kuruluşuna (1821) kadar geçen süre içindeki ekonomik ilişkileri de ele almayacağım. Zira bu husus da benim araştırma alanım dışındadır. Daha ziyade ekonomik ilişkilere

1 Osmanlı Devleti döneminde Yunanlılar'ın ticaret ve gemicilik faaliyetleri ile ilgili epeyce çalışma mevcuttur. Bunlar arasında dikkati çekenler şunlardır: N. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, Paris 1956; D. Goffman, *Izmir and the Levantine World, 1550-1650*, Seattle 1990; Helen Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century (1700-1820)*, Athens 1992; a.mlf., "Greek Mercantile Activities in the Eastern Mediterranean, 1780-1820", *Balkan Studies*, XXVIII/1 (1987), s. 73-86; George B. Leontarites, *Greek Merchant Marine, 1453-1850*, (Yunanca), Athens 1996; Vassilis Kremmydas, *Greek Merchant Marine, 1776-1835* (Yunanca), Athens 1985; D. Sabatier, "Les relations commerciales entre Marseille et la Crète dans la première moitié du XVIIIe siècle", Jean-Pierre Filippini et al., *Dossiers sur le commerce français en Méditerranée orientale au XVIIIe siècle*, Paris 1976, s. 151-234. Spyros Asdrachas tam bir hipotez ortaya koymuştur. "The Greek economy in the 18th Century. Research hypothesis and thematic repertoire" (Yunanca), *Zitimata Historias*, Themelio n.d. s. 215-233. Rumların XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başlarındaki ekonomik faaliyetleri ile ilgili nisbeten daha çok çalışma mevcuttur. Bazıları şunlardır: H. Exertzoglou, *Greek Banking in Constantinople 1850-1881*, Ph.D. King's College, London 1986; a.mlf., *Adaptability and policy of diaspora Greek capital. Greek bankers in Constantinople. The "Zarifis Zaferopoulos" branch* (Yunanca), Commercial Bank Research Foundation 1989; Andreas Syngros, *Memoirs* (Yunanca), (ed.) A. Angelou and Maria-Christina Chatzioannou, Athens 1998; Vassilis Kardasis, *From sail to steam. Greek Merchant Marine, 1858-1914* (Yunanca), Athens [1993]; Gelina Harlaftis, *A History of Greek-owned Shipping. The Making of an International Tramp Fleet, 1830 to the Present Day*, London 1996; ayrıca bk. Charles Issawi, "The Transformation of the Economic Position of the Millets in the 19th Century", *Christians and Jews...*, a.g.e., s. 261-285.

şematik olarak değineceğim ve konumu gerektirdiği dokümanter süreçte yardımcı unsur olarak kullanacağım.²

I. Millet ve Millet Sistemi

Gibb ve Bowen'in ifade ettiği üzere Osmanlı Devleti'nde millet dini inançla tarif edilen "nation"un karşılığı olarak düşünülmüştür ve devletin iç işlerini, eğitim, din ve adalet işlerini düzenlemek için öngürülmüştür.³ R. Davison, B. Braude ve Kemal Karpat'ın çalışmaları göstermiştir ki Osmanlı Devleti'nde devletin müslim ve gayri müslimlerle olan ilişkilerde millet sisteminin fonksiyonel olması son ikiyüz yıl içinde gündeme gelmiştir⁴. Braude'ye göre, bu sistem imparatorluk genelindeki gayri müslimleri kapsayacak şekilde XV ve XVI. yüzyıllarda mevcut bile değildir. Hatta imparatorlukta idarî terminolojinin değiştiği XVII. yüzyılda bile başkentin dışında uygulanmadığı ve kayda değer bir idarî değişikliğe sebep olmadığı Ursinus tarafından tesbit edilmiştir.⁵ Braude'ye göre Tanzimat'a kadar böyle bir değişiklik mevcut değildir. Dolayısıyla millet sisteminin Tanzimat sonrasında kazandığı mâna itibariyle Osmanlı Devleti'nin ilk za-

2 Hatırlatmakta fayda var ki böylesine geniş bir alan için burada zikredilen eserler konu ile ilgili literatürün tamamı değildir.

3 H.A.R. Gibb-Harold Bowen, *Islamic Society and the West, A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East*, London 1950-57, I/II, s. 179.

4 Roderic Davison, *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876*, New York 1963; a.mlf., "Turkish Attitudes Concerning Christian-Muslim Equality in the Nineteenth Century", *Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923*, Saqi Books 1990, s. 112; a.mlf., "The Millets as Agents of Change in the Nineteenth-Century Ottoman Empire", *Christians and Jew in the Ottoman Empire* (ed. Benjamin Braude-Bernard Lewis), c. 1, New York 1982, s. 320; M. Ursinus, "Zur Diskussion um "Millet" im osmanischen Reich", *Südst-Forschungen*, XXXXVIII (1989), s. 195-207; Kemal Karpat, "Millets and Nationality: The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post Ottoman Era", *Christians and Jews...*, a.g.e., s. 141; ayrıca bk. Benjamin Braude, "Foundation Myths of the Millet System", *Christians and Jews...*, a.g.e., s. 70; a.mlf., "The Strange History of the Millet System", *The Great Ottoman -Turkish Civilisation*, Ankara 2000, II, 418.

5 M. Ursinus, "Millet" *E²* (Fr.), VII, s. 61-64.

manlarında mevcut olduğunu söylemek bir anakronizmdir. Ancak bu anakronizm genel olarak kabul edilmekte ve devamlı söylenmektedir. Bunun sebebi Osmanlılar'ın hâkimiyetleri altındaki insanlara dinî tolerans tanıdıkları veya Osmanlılar'ın bu insanların, özellikle Rumlar'ın, iş birliği olmaması halinde de yönetim beceriksizliği gösterdikleri şeklindeki kasıtlı veya kasıtsız ideolojik bir izahtır. Mary Neuberger'e göre millet miti Avrupa kamuoyuna Osmanlı baskısını göstermek için bazı nüfuzlu gayri müslimlerin iddialarına veya otonom isteklerinin meşrûlaştırılmasına bir gerekçe olarak kullanılmıştır.⁶ Aynen Braude gibi o da millet mitinin XIX. yüzyılda ve genellikle gayri müslimler arasında ortaya çıktığı kanaatindedir. Ursinus ise millet kavramının dinî bir topluluğu ve bu böyle bir topluluğa mensup olmayı çağrıştırdığı düşüncesindedir. Kavramın Osmanlı idarî terminolojisine Tanzimat'tan çok önce girdiğine şüphe yoktur. Ancak Osmanlı Devleti'nin ilk yüzyıllarında bu kavramın neyi ifade ettiği hususunda daha çok çalışmaya ihtiyaç olduğu da bir gerçektir. Halil İnalcık 1964'te bu duruma dikkat çekmişti.⁷ Muhakkak ki millet kavramının XIX. yüzyılda kazandığı anlam başlangıçtaki mânâdan farklı idi. Mevcut literatürün bize gösterdiğinden hareketle Tanzimat öncesinde bir toplum modeli olarak millet sisteminin Osmanlı yönetimindeki gayri müslimlerin yani hıristiyanlar ve yahudilerin nasıl fonksiyonel olduklarını ifade için kullanıldığını söyleyebiliriz. Kavram genellikle bireylerden ziyade belirli bir toplum mensubu gayri müslimleri ifade etmektedir. Bu durum bir zimmî tebaanın bir topluma mensup olmakla sosyal ve politik düzeyde statüsünün belli olmasıdır. Kanaatime göre XIX. yüzyıl öncesinde millet kavramının neyi ifade ettiğini en açık bir şekilde D. Goffman ortaya koymuştur. "Millet sistemi dediğimiz strateji Osmanlı Devleti'ne yönetimi al-

6 Mary Neuberger, "Out from under the Yoke: Rethinking Balkan Nationalism in Light of Recent Scholarship on Ottoman Longevity and Decline", *New Perspectives on Turkey*, XV (Fall 1996), s. 131.

7 *Bellekten* XXVIII/112 (1964), s. 791-793.

tındakileri tasnif ve organize etme, onlar üzerinde bir meşrû otorite gibi davranma imkânı vermiştir.”⁸

Balkanlar’da yükselen milliyetçilik akımlarının etnik gruplar ve dinî yapılar arasındaki ilişkileri radikal bir biçimde değiştirdiği zamanda Rum milleti ifadesinin muhteviyatı da tadrîcen değişmiştir. İlk zamanlarda padişahın bütün Ortodoks tebaası Rum milleti olarak adlandırılırdı. Sadece Yunanlılar değil Slav, Romanyalı, Bulgar, Ulak, Ortodoks Arnavut, Arap ve Gürcüler bu tanımlamanın içindeydi. Dahası R. Clogg’un söylediği gibi, “Salt Rum alanlar dahi homojen değildi”. Meselâ Epirus Rumları Kapodokya Rumları ile dil bakımından anlaşmakta güçlük çektiği gibi Kapadokya Rumları da Pontus Rumları veya Türkçe konuşan Karaman hıristiyanları ile kolay anlaşamazlardı.”⁹

Millet meclisinin başlangıcı hususu kaçınılmaz olarak Sultan II. Mehmed tarafından Gennadios ve haleflerine verilen imtiyazların ne tabiatta olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.¹⁰ Analitik bir yaklaşımla Fâtih’in hemen başta Konstantinople patrikliğini ikame etmesi, bugün genellikle izah edildiği gibi bir imtiyaz şeklinde anlaşıl-

8 D. Goffman, “Ottoman Millets in the early Seventeenth Century”, *New Perspectives on Turkey*, fasc. 11 (Fall 1994), s. 138. İlber Ortaylı, “The Ottoman Millet System and its Social Dimensions”, *Boundaries of Europe* (ed. Rikard Larsson), [Istanbul] Swedish Council for Planning and Coordination of Research, s. 120-126. Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*, İstanbul 1992; a.mlf., *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul 1996. Cevdet Küçük, “Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, IV, 1007-1024.

9 Richard Clogg, “The Greek Millet in the Ottoman Empire”, *Christians and Jews...*, a.g.e., s. 185; a.mlf., “*I kath’imas Anatoli: The Greek East in the Eighteenth and Nineteenth Century*”, *Anatolica. Studies in Greek East in the 18th and 19th Centuries*, Variorum Reprints, (PLACE?) 1996, s. 3.

10 Rivayete göre bu imtiyazlar bir beratla kaydedilmiştir. Fakat Patrik I. Theoleptos 1522’de hıristiyanların baskıya mâruz kaldığını Kanûnî’ye şikâyet edince Fatih tarafından verildiği söylenen ve kilisenin imtiyazlarını yazan böyle bir beraat gösterememişti. bk. Richard Clogg, *A Short History of Modern Greece*, Cambridge 1980, s. 18-19.

mamalıdır. Kaldı ki din hürriyetinin dışında ifade edilen bu imtiyazlar hakemlik prosedüründen fazla bir şey değildir ve bu hakemlik kararları da ancak Osmanlı yetkililerinin izni ile uygulanabilmektedir. Patrikhânenin ikamesi fetih stratejilerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Padişahın hâkimiyetini hıristiyan unsurlara kabul ettirmeye ve Batılı hıristiyan güçlerin toprak iddialarını çürütmeye yönelik siyasi bir manevra demek daha doğru olur. Demografik açıdan da başlangıçta imparatorluğun müslüman unsurlarının azınlıkta olduğunu unutmamalıyız.

II. İslâm Devleti ve Zimmî

Tartışmaya açacağım ikinci mesele kanaatimce Osmanlı fetihlerinin sonrasında mevcut durumu oluşturan temel bir husustur. Fetihlerle birlikte fethi gerçekleştiren toplum fethedilen topluma yani, Bizans'ın eski insanlarına hâkim oldu. İslâm hukukuna göre zimmîlerin mal ve can güvenliği İslâm devletinin sorumluluğundadır. Artık roller değişmiş ve iç hiyerarşi ile değerler belirleyici olmuştur. Dikkey sosyal hareketlilik ve bunu izleyen kabul prosedürü, fethedilenlerle fetheden arasındaki dinî başkalık bariyeri ile karşı karşıya gelmiştir. Fethedilene bırakılan sosyal veya ekonomik rol belirli hâkim toplumun dikte ettiği aşılabilir sınırlarla çevrilmiştir. Bilindiği gibi müslüman toplum iki tabakadan oluşur; "yöneticiler ve reâyâ. Devletin görevi bireylerin kendi sınıfında kalmasını temin etmektir".¹¹ Fethedilenlerin idarî sisteme dahil olması (dolayısıyla gelişebilmek için bütün fırsatlardan istifade edilmesi) dinin belirlediği bir kültürel kimlikten diğerine geçmeyi, bir başka deyişle İslâmlaşmayı gerektirir. Hâkim topluluğa geçmek topyekün veya münferit olarak ihtidâ etmekle mümkündür. Osmanlı Devleti en azından XIX. yüzyılın ortalarına kadar kendilerine has ekonomik ve sosyal tabakaları bulunan ve biri diğerine bağlı, biri hâkim müslüman diğeri tebaa hıristiyan (Rum) sosyal gerçekliğe sahip Avrupa'nın tek devleti idi.

¹¹ Halil Inalcik, "Capital Formation in the Ottoman Empire", *The Journal of Economic History*, XIX (1969), s. 97.

Rum milleti pek çok kurumsal hürriyetlere sahipti; ibadet hürriyeti, eğitim, otonomi vb. İç uyumu sağlayan kurumlar kilise¹² ve cemaatler¹³ ki bunlar fethedenlerin mekanizmasına bağlı olmaktan kurtulamamışlardır. Kısacası cemaat mahallî Osmanlı idaresinin bir organı olmaktan öte bir şey değildi. Fethedilen toplum birçok durumda hâkim sınıfın rolüne benzer roller oynuyordu. Bu roller bazan sınırları belli bir alanda idi. Tıpkı kilise ve cemaat ilişkilerinde olduğu gibi. Ama ticaret ve bankacılıkla ilgili olan ekonomik fonksiyonlar özellikle önemliydi. Bu roller hâkim toplumun belirlediği ve fetih mekanizmasına ait olan rollerdi. Buna rağmen hâkim toplum içinde görülen dikey hareketliliğe, özellikle idarî tabakaya yükselmeye imkân tanınmıyordu. Zira bunun için ihtidâ gerekiyordu. Reâyâ açısından idarî roller ancak martolos sınıfı için mümkün olabiliyordu.¹⁴ Yüksek bürokrasi sınırlıydı ve sadece bir sosyal sınıfa, Fenerliler'e açıktı. Fenerli ailelerden bir kısmı merkezî hükümet tarafından özel

12 Th. Papadopoulos, *Studies and Documents Relating to the History of the Greek Church and People under the Turkish Domination*, Bruxelles 1952; N. J. Pantazopoulos, *Church and Law in Balkan Peninsula During the Ottoman Rule*, Thessaloniki 1967; Steven Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1968.

13 D. A. Zakythinos, *The Making of Modern Greece. From Byzantium to Independence*, K. R. Johnstone tarafından bir giriş eklenerek tercüme edilmiştir. Oxford 1976, s. 56-69; Giorgos Kontogiorgos, *Social dynamics and political self-administration: The Greek communities during Ottoman rule* (Yunanca), Athens 1982; Spyros Asdrachas, "Taxation functions and restrictive functions of communities during Ottoman Rule" (Yunanca), *Ta Historika*, III/5 (1986), s. 45-62; a.mlf., "The Communities of the islands: Taxation and Functions" (Yunanca), *Ta Historika*, V/1 ve V/2, s. 3-36, 229-258; Nikolaos Pantazopoulos, "Human Liberties in the pre-revolutionary Greek Community System", *Balkan Studies*, XXX/1 (1989), s. 5-32; Kostas Kostis, "Communities, Church and millet in Greek lands of the Ottoman Empire during the Tanzimat Reforms" (Yunanca), *Mnemon*, XIII (1991), s. 57-75.

14 John Halton açıklar: "birçok reâyâ, özellikle Balkanlar'daki hıristiyan tebaa, Osmanlı ordusuna yardımcı birlikler sağlamışlardır. Fakat bu durum onları 'yönetici sınıf' statüsüne yükseltmemiştir", John Halton, *The State and the Tributary Mode of Production*, London-New York 1993, s. 160.

hizmetler için kabul edilmekteydi.¹⁵ Osmanlı merkezî bürokrasisinde Fenerliler'in siyasî öneminin artması patrikhânenin hukukî statüsünü güçlendirdi ve entegrasyon sağladı. Fakat hiçbir durumda Rum milleti otorite sahibi olmadı. Ancak merkezî otorite ile irtibat kurabilecek otorite sürecine katıldığı zamanlar oldu. Bu bakımdan Helenizm'in cüzi bir kısmı, Fenerliler ve patrikhâne, merkezî otorite ile irtibatlıydı denilebilir. Yukarıda ifade edildiği üzere, fetih sistemi iki toplum arasındaki rolleri kesin bir şekilde belirlemişti. İki sektör arasındaki en önemli irtibat kanalı ekonomi idi. Fethedenler fetih hakkı olarak diğerlerinin ürettiği değerleri alıyor, askerî ve idarî hâkim sınıf için kullanıyordu.

Bu geriye dönüş, ekonomik unsurları Osmanlı iktisadî mekanizmasının ana dişlisi yapıyordu.¹⁶ Bu tür tesbitler 1821 bağımsızlık sonrası ve bağımsızlık öncesinde Yunan milletinin sosyal ve ekonomik gelişimini incelerken mutlaka akılda tutulmalıdır.¹⁷

15 Marc-Phillip Zallony, *Essai sur les Fanariotes, ou l'on voit les causes primitives de leur élévation aux Hospodariats de la Valachie et de la Moldavie, leur mode d'administration et les causes principales de leur chute*, Marseille 1824; a.mlf., *Traité sur les princes de la Valachie et de la Moldavie, sortis de Constantinople, connus sous le nom: Fanariotes; ou Exposé de leur influence dans l'Empire Ottoman contre le Grecs, et du danger de les admettre dans la direction des affaires de la Grèce régénérée*, Paris 1830; A. Pallis, *The Phanariots: a Greek Aristocracy under Turkish Rule*, London 1951; J. C. Filitti, *Rôle diplomatique des Phanariotes de 1700 à 1821*, Paris 1901; J. Cyril Mango, "The Phanariots and the Byzantine Tradition" (ed. Richard Clogg), *The Struggle for Greek Independence: Essays to Mark the 150th Anniversary of the Greek War of Independence*, Archon Books 1973, s. 41-66. Symposium: *L'époque phanariote*, Thessaloniki, 21-25 Octobre 1970, (ed. Institute of Balkan Studies), Thessaloniki 1974.

16 Halton bunu şöyle ifade etmektedir: "En üst tabakadan en alt askere kadar bütün görevliler 'yönetici sınıf'a dahildir. Kavram dinî-siyasî bir içerik taşımakla birlikte (kendi içindeki güç ve ekonomik durum farklılıklarına rağmen) şurası açıktır ki, üretim araçları ve servetin dağılımı açısından temel ilişkilerin ve tebaanın farklılığını da ortaya çıkarır. John Halton, *a.g.e.*, s. 163.

17 Vasilis Kremmydas, "The Economic Crisis in Greek Mainland Territories at the Beginning of the Nineteenth Century and its Consequences on the Revolution of 1821" (Yunanca), *Mnemon*, VI (1976), s. 16-33.

Tebliğimin ana konusu Osmanlı iktisadî, ticarî ve gemicilik sektöründe Rumlar'ın (hıristiyanların) nasıl bir konumda olduklarını ve sermaye birikimini nasıl sağladıklarını ortaya koymaktır. Bu tür ekonomik faaliyetler Osmanlı ekonomik değeri içinde bir yere oturduğu için değişik kesimlerin ekonomisi üzerinde durarak konuyu açmaya çalışacağım.

I. Köy Ekonomisi

Osmanlı ekonomisi ziraata dayalıydı. Tarım ekonominin temeli olup, devletin vergi gelirlerinin büyük kısmı, hem üretim aşamasında hem de ürünlerin iç ve dış pazarlara sevkediliş sürecinde bu sektörden elde edilirdi.

Diğer gayri müslim çiftçiler gibi Rumlar da malî yükümlülüklerini yerine getirebilmek için ciddi oranda üretim yapmak durumundaydılar (Bu yükümlülükler vergi, cizye, devlete veya devlet görevlilerine ödenen çeşitli ücretler ile cemaat ve kiliseye ödenenlerdir).¹⁸

Eğer üretim yeterli olmaz ise çiftçi borçlanır ve kaçınılmaz olarak topraklarını satmak zorunda kalırdı.¹⁹ Bu durumda icarcı olur, böylece verginin yanında bir de kira ile mükellef olurdu. Dolayısıyla XVIII. yüzyılda toprakların parçalanmasında ve çiftlik sayısında bir artışın görülmüş olması tesadüf değildir.

18 Josef Kabdra, *La fiscalité de l'église orthodoxe dans l'empire ottoman (d'après les documents turcs)*, Brno 1969.

19 Osmanlı Tahrir Defterleri'nden görüldüğü üzere kâr marjları yok denecek kadar sınırlıdır. bk. Spyros Adrachas, "Aux Balkans du XVe siècle: producteurs directs et marche", *Études Balkaniques*, VI/3 (1970), s. 36-69; a.mlf., *Mechanisms of the Peasant Economy during the Ottoman Domination, 15th-16th centuries*, Athens, Themelio 1978; a.mlf., "Problems of Economic History of the Period of Ottoman Domination in Greece", *Journal of the Hellenic Diaspora*, VI/2 (Summer 1979), s. 7-37; a.mlf., "Le surplus rural dans les régions de la Méditerranée orientale: les mécanismes", *Économies Méditerranéennes Équilibres et intercommunications XIIIe-XIXe siècles*, Actes du IIe Colloque International d'Histoire (Athènes, 18-25 sept. 1983), National Foundation for Scientific Research, Athens 1986, II, 29- 57; Evangelia Balta, *L'Eubée à la fin du XVe siècle. Économie et Population. Les registres de l'année 1474*, Athènes 1989.

Genç, Gowan ve Salzman'ın²⁰ gösterdiği gibi, bu gelişmelerin nedeni ekonomik olmaktan ziyade siyasîdir. Kaydıhayat mâlikhâneler prensip olarak siyasî elit tabakanın elinde olurdu. Eyaletlerdeki seçkinler vergi toplama fonksiyonları sebebiyle bir şekilde ticaretle ilgilenirlerdi. XIX. yüzyıl başlarındaki Napolyon savaşları ve ayaklanmalar sırasında fiyatlarda görülen artışlar, pek çok toprak ve timar sahibinin ticarî üretimlerini arttırmasına sebep oldu.²¹

Diğer taraftan Osmanlı ekonomik sistemi toprak sahipleri ve çiftçilerin pazara girmesine müdahale etmiyordu. Burada kastedilen pazar köylülerin mallarını sattıkları köy veya mahalle pazarları değil daha profesyonel mânada ve büyük hacimde ticarî ilişkiler ağını ihtiva eden pazardır. İhtiyaçların karşılanması yerli tüketim için gereken ve vergi için ayrılan daha sonra kalan üretim fazlası ya devlet temsilcileri ya da büyük toprak sahipleri aracılığı ile pazarlanırdı.

1821 devrimini izah arayışında olan Yunan tarihçiliği Yunan toprak sahiplerinin varlığı ve bunların durumu üzerinde durmuşlardır. Fakat bunlar gerçekte ortalama büyüklükteki toprak sahipleridir ve bu yaklaşım bizi doğru sonuca götürmez. Zira büyük toprak sahipleri olmak genelde para daha da önemlisi güç sahibi olan müslüman topluluk için söz konusudur.²²

20 Mehmet Genç, "Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi" (ed. O. Okyar – Ünal Nabantoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara 1975, s. 231-292; Bruce Mc Gowan, *Economic Life in Ottoman Europe, Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800*, Cambridge-Paris 1981, s. 76-77; Ariel Salzman, "An Ancien Régime Revisited: 'Privatization' and Political Economy in the Eighteenth-century Ottoman Empire", *Politics and Society*, XXI/4 (1993), s. 393-423.

21 Fikret Adanır agrarian değişiminin Avrupa pazarının etkisiyle değil Osmanlı içindeki sosyoekonomik değişimin etkisiyle teşvik edildiği kanaatindedir. bk. F. Adanır, "Tradition and Rural Change in Southeastern Europe", *The Origins of Backwardness in Eastern Europe*, (ed. Daniel Chirot), California 1989, s. 131-176.

22 Çok sayıda örnek vardır. Traian Stojanovich bunlardan bir seriyi ortaya koymuştur. "Balkan Peasants and Landlords and the Ottoman State: Familial Economy, Market Economy and Modernization", *Between East and West. The Balkan and Mediterranean Worlds*, I, Economies and Societies, Aristide D. Caratzas, New Rochelle, New York, s. 26-27.

Capodistrias tarzından toprak mülkiyeti yani 1821'den sonra müsadere edilen topraklar üzerine toplanan veriler geniş arazilerin müslümanlara ait olduğunu açıkça göstermektedir. Müslümanlar bölgede nüfusun % 9.8'ini oluştururken toprak mülkiyetleri ise % 58 idi.²³ Bu oranlar da ziraat üretimin güç sistemini devam ettiren bir mekanizma olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu sektör söz konusu olduğunda Rum reâyânın bir servet edinebilmesi mümkün değildi.

II. Üretim Sektörü

Topraktaki üretim sektöründe de benzer şartlar hâkimdi. Zira mallarda üretim genellikle iç tüketim için yapılır ve devletin çeşitli kısıtlamalarına tâbidir.²⁴ Devlet üretim ve pazarlamanın her aşamasında narh koymuş, serbest rekabete imkân vermemiştir. Bu sınırlamalar, kalite ve ücret kontrolü gibi fonksiyonlarının yanı sıra Osmanlı loncaları vergi toplama, idarî kontrol ve sosyal düzenin uyumunu tesis etmek gibi sorumluluklar da taşıyorlardı. Keyder'in ileri sürdüğü üzere XVIII. yüzyılda loncaların etkin hale gelmesi rekabet ve üretimi teşvik etmek yerine hacmi düşürmüştür denilebilir.²⁵

23 bk. Spyros Asdrachas, "Economy", *History of the Greek Nation*, XI, Athens, s. 158.

24 Gabriel Baer, "Monopolies and Restrictive Practices of Turkish Guilds", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XIII/2 (April 1970), s. 145-165; a.m.f., "Administrative, Economic, and Social Functions of the Turkish Guilds", *International Journal of Middle East Studies*, I/1 (1970), s. 28-50; Suraiya Faroqui, "Merchants Networks and Ottoman Craft Production (16-17th Centuries)", *The Proceedings of International Conference on Urbanism in Islam (ICUIT)*, Tokyo 1989, III, 85-132. Timur Kuran'a göre ilkel ve belirli üretim metotlarıyla sınırlı olmanın yanı sıra Osmanlı ekonomisinin rigidliğinin ana sebeplerinden birisi İslâm hukukunun bireyselliğe verdiği önemdir. bk. Timur Kuran, "Islamic Influences on the Ottoman Guilds", *The Great Ottoman Turkish Civilization, a.g.e.*, II, 54.

25 Çağlar Keyder, "Manufacturing in the Ottoman Empire: 18th and 19th century", *The Great Ottoman Turkish Civilization, a.g.e.*, II, s. 175-184 and M. Genç, "The Developments of the Ottoman Industry and the Involvement of the State in the 18th Century", *The Great Ottoman Turkish Civilization, a.g.e.*, II, 163-167.

Loncalar genişlemek yerine anlaşılmaz bir şekilde bölünmüşler, zamanla her çeşit ürün için neredeyse bir lonca kurulmuştur. Hacim küçülmesi ise kaynakların ekonomik kullanımını zorlaştırmış, buna karşılık rekabeti önlediği gibi idarî ve sosyal kontrolü tahkim etmiştir. Buna ilâveten Osmanlı toplumunun açmazlarında biri olan tam mülkiyet hakkının bulunmaması faktöründen de etkilenmişlerdir. Lonca kontrolündeki bir dükkânın dışlanabilir olması bir problem olabildiği gibi, miras uygulaması da sadece kullanıcıların tevarüs etmesini mümkün kılıyordu.

Tekrar ifade etmeliyim ki burada XVII. yüzyılda gelişen Zagora ve Ambelakia gibi belli grupların üretim faaliyetleri hakkında konuşmuyorum. Çünkü bu küçük çaplı endüstri, biraz sonra değinilecek olan ticarî sermaye tarafından yönlendirilmekteydi.²⁶

Öz olarak söylemek mümkünse Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumlar'ın bu sektörlerde pek faaliyet göstermemelerinin sebebi Osmanlı ekonomik düzenindeki sınırlamalar ile üretim ve dağıtım alanındaki kısıtlamalar yüzündendir denilebilir. Zira üretim formlarını içinde buldukları sosyal ve siyasî şartlardan soyutlamak mümkün değildir. Bu durumda Osmanlı ekonomisini oluşturan faktörler provizyonizm, yani tüketim ihtiyacına göre davranma gelenekçilik, yani mevcut durumu korumak ve para politikası yani devlet gelirlerini maksimuma çıkarmaktır.²⁷ Rumlar'ın ticarî faaliyetlerinin yöneldiği uzak mesafe ticareti ise daha fazla hürriyet alanına sahipti ve bankacılık ile finans imkânları sağlayacak fırsat ve servet elde etmeye müsaitti. Bunun sebeplerine birazdan değinilecektir.

26 Sokrates Petmezas, "Patterns of Protoindustrialization in the Ottoman Empire: The case of eastern Thessaly, ca. 1750-1860", *Journal of European Economic History*, XIX/3 (1990), s. 575-603; a.m.f., "Spatial ranking and dynamics of agricultural production: the case of a highland craft-industrial community in the late ottoman period. Zagora in Pelion, 1800-1850", *Istor*, V (1993), s. 101-150.

27 Mehmet Genç, "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Ankara 1990, s. 13-25.

III. Akdeniz'de Ticaret ve Gayri Müslim Tüccarlar

Rum milletinin ticaret ve gemicilikle ilişkisine girmezden önce ifade edeyim ki bu husus modern Yunan tarihçiliğinde hermenotik bir problem olarak ekonomik, sosyal ve entelektüel seviyelerde ele alınmaktadır. Dolayısıyla çok geniş ve tartışmaya açık bir konudur ve benim tebliğimin sınırlarında bütün detaylarıyla bu konuyu ele almak mümkün değildir. T. Stainovich konuyu bir makalesinde bütün Balkanlar seviyesinde incelemiştir.²⁸ Ben burada daha çok Osmanlı hıristiyanlarının ikili kimliğini göz önüne alarak Rum milletinin ekonomik alanda ilerlediği şartlar üzerinde değerlendirmede bulunacağım. Öncelikle ifade edilmeli ki Rum milletinin bu şekilde başarılı olması Avrupalılar'ın Osmanlı Devleti'ndeki ticaretlerinin bir sonucudur. Venedikliler, kapitülasyonlar, Fransız ve Hollandalılar, daha sonra İngilizler, Almanlar, Avusturyalılar ve Ruslar'ın rekabeti.²⁹ Rumlar lokal gayri müslimler olarak Avrupalı tüccarların Osmanlı Devleti ve tüccarları ile olan ilişkilerinde aracılık, finans, tercüme vb. işlerde yardımcı olmuşlardır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı devletlerin birbirleriyle olan savaşlarının ardından Rumlar ticarete nüfuz etmişler ve burada belli yer edinmişlerdir. Ayrıca büyük Avrupa şehirleri ve merkezlerinde sayıları gittikçe artan dış Rumlar da bu ticarete içerideki Rumlar'ın güçlenmesinde etkili olmuşlardır.³⁰ XVIII. yüzyılda Osmanlı'nın dış ticaretini daha çok dışardaki hâkim ekonomilerin ihtiyaçları belirliyordu. Tarım ürünleri sanayi ürünleri ile değiştiriliyor hatta ticaret için sömürgelerden getirilen ürünler veya kıymetli taşlar kullanılıyordu. Çünkü

28 Traian Stojanovich, "The Conquering Balkan Orthodox Merchant", *Journal of Economic History*, XX (1960), s. 234-313.

29 See Mübahat S. Kütükoğlu, "Ahidnames and the Trade Pacts", *The Great Ottoman Turkish Civilization, a.g.e.*, II, 207-219.

30 Maria-Cristina Chatzioannou, "L'emigrazione commerciale greca dei secoli XVIII-XIX: una sfida imprenditoriale", *Proposte e ricerche. Economia e società nella storia dell'Italia centrale*, XXXXII (1999), s. 22-38. Alexander Kitroeff, "The Greek Diaspora in the Mediterranean and the Black Sea as seen through American Sea (1815-1861)", *The Greeks and the Sea*, (ed.) Speros Vryonis, Jr., New Rochelle, New York 1993, s. 153-171.

Osmanlı topraklarında para hacmi sınırlıydı ve bu da ticaretin önündeki engellerden biriydi.³¹ Uluslararası gelişmeler Rum milletinin ticarî gelişmesinde etkili olmuşlardır. Avrupa'daki Yediyıl savaşları, Fransız İhtilâli, Napolyon savaşları gibi olaylar Akdeniz'de Avrupa gemilerini ortadan kaldırdı veya Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) gibi gelişmeler de Rum milletini özellikle imtiyazlı yaptı. Rumlar Osmanlı Devleti'ndeki malî kaos ve para darlığından da istifade etmişler, XVIII. yüzyıldan itibaren de finans sektöründe yahudiler ve Ermeniler'le rekabete girmişlerdir.³² Rum banker, tüccar oldu; böylece sadece ekonomik olarak gelişmedi, sosyal ve siyasî olarak da statüsü yükseldi. Batıya, Avrupa'ya seyahat etmeye başladı, hatta oraya yerleşti ve Osmanlı topraklarında ticaret yapabilmek için nakit ithaline başladı. Aynı zamanda nakliye, ticaret, bankerlik vb. işleri birleştirdi. Karadeniz ve Doğu Akdeniz'deki aracılık konumunun durumu Balkanlar'daki konumuna benzemektedir.³³

Stojanovich bu toplulukların kredi, bankacılık ve spekülasyon gelirleriyle yerli ve yabancı tüccarların rekabetinin önüne geçmek istediklerini yazmaktadır. Bir başka deyişle ticarete, para ticaretinde aracı konuma geçtiler.

31 R. Kasaba, *The Ottoman Empire and the World Economy: The Nineteenth Century*, New York 1988; Fatma Müge Göçek, *Rise of the Bourgeoisie, Demise of Empire. Ottoman Westernization and Social Change*, New York 1992, s. 87; Yılmaz Çolak, "Civilized and Modernized: The Transformation of the Ottoman Vision of Society in the 19th Century", *The Great Ottoman Turkish Civilization, a.g.e.*, II, 334-347.

32 Şevket Pamuk, "A History of Ottoman Money", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914* (ed. H. Inalcık – D. Quartaert), Cambridge 1994, s. 947-980.

33 Yunanlılar'ın Karadeniz'deki ticarî faaliyetleri ile ilgili bol miktarda malzeme vardır. bk. Abdullah Durak, *Yunanistan Kataloğu A.DVN.DVE (194-195-196)*, (lisans tezi, Marmara Üniversitesi Arşivcilik Bölümü, İstanbul 1995). Bu çalışmada (H. 1253-1256) yılları arası Karadeniz ve Ege denizinde hububat, tütün, balık vb. emtia taşıyan Yunan gemicilerinin izin kayıtları bulunabilir.

Baştan ele alırsak, Osmanlı vatandaşı olan Rum tüccar armatör, Venedikliler, Cenevizliler ve diğer deniz güçlerinin çekilmesiyle Ege'deki durumdan istifade ettiler, iç ticaret ve nakliyyeyi üstlenerek Venedik ve Cenevizlilerin Osmanlı Devleti ile olan ticaretlerinde aracılık yaptılar. Osmanlı vatandaşı oldukları için XVII. yüzyıla kadar Karadeniz'de Avrupalılar'a uygulanan yasaklardan istifade ettiler.³⁴ Ortodoks Rusya ve Denube topraklarıyla Karadeniz'de ticaret imtiyazına sahipti olmaları sonucunda bir ticaret şebekesi oluşturuldu. Rumlar'ın Balkanlar'daki ticareti ortak din ve mezhep bağı ve bölgedeki Fenerliler'in mevcudiyeti ile kuvvetlendi. Balkanlar'ın ticaret merkezlerine yerleşmiş olan Rumlar kendi ekonomik gelişmişliklerinde diğer Ortodoks Balkan halklarını da sürüklediler ve onların kültürel ilerlemelerine, farklılıklarının bilincine varmalarına katkıda bulundular.

Burada iki hususu değerlendirmek için bir parantez açmak istiyorum. İlki kültürel ilerleme ki, buna itirazlar olabilir. Bununla birlikte hepimiz biliriz ki ekonomik gücün bir sonucu da kültürün yayılmasıdır. Şurası muhakkak ki Balkanlar'da Yunanca bir ticaret dili olmaktan bir kültür diline çevrildi. İkinci değerlendirme Rum milletinde meydana getirilen değişiklikle ilgili olacaktır. Balkan halkları açısından Osmanlı döneminde Yunanlılar hâkim kültür, tüccarlar ya

---

34 *Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies from the Mid-Eighteenth Century to 1914*, Proceedings of the XVIIth Conference on War and Society in East Central Europe, Thessaloniki, 6-8 June 1985, (ed. Apostolos Vacalopoulos, Constantinos Svolopoulos, Béla K. Kiraly), Thessaloniki 1988; Faruk Bilici, *La politique française en Mer Noire, 1747-1789. Vicissitudes d'une implantation*, Istanbul 1992; Edhem Eldem, *French Trade in Istanbul in the Eighteenth Century*, Leiden 1999; Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar, Avrupa Tüccarları, Beratlı Tüccarlar, Hayriye Tüccarları (1750-1899)*, Ankara 1983; Robert Matran, "Commerce maritime et économie dans l'empire Ottoman au XVIIIe siècle", *Économie et Sociétés dans l'Empire Ottoman (fin du XVIIIe-début du XXe siècle)*, Actes du colloque de Strasbourg (1er-5 juillet 1980), (ed.) Jean-Louis Bacqué-Grammont et Paul Dumont, Paris 1983, s. 289-296. *New Perspectives on Turkey*, V-VI (1991), special issue on Ottoman trade.

da din adamları olarak yüksek sınıflı temsil etmişlerdir.³⁵ Bu durum giderek farklılığın bilinçlenmesine ve bu da Rum milleti içinde değişimlere yol açtı. XIX. yüzyılda Balkanlar'da Yunanlılar'ın millî imajı tüccar veya din adamları ile oluşmuştu. Etnik kimliğe gelince Stojanovich Yunan tüccarlarının hâkimiyetinin diğer halkların tüccarlarını nasıl "Helenleşmeye" götürdüğünü ortaya çıkardı. Yunanlılar'ın Balkanlar'da itibar kaybetmesi "Helenleşme"nin geriye çevrilme süreci ile veya Balkanlar'daki Yunan varlığının öneminin küçülmesiyle olmuştur. Stojanovich Yunan tüccarların imajlarının Yunan olmayanlar arasında gittikçe kötüleştiğine işaret etmektedir. Yunanlı tüccar tefeciliğe başladığında kendisine duyulmakta olan bütün saygıyı kaybetmektedir. Aynı işi yapan bir Sırp hemşehrileri tarafından Yunan diye adlandırılmaktadır. Yunanlılar da Sırlar'a mankafa demektedirler. Stephen Fischer -Galati Balkanlar'daki modern milliyetçiliğin kökeninde Helenizm'e duyulan kızgınlık yatar diye yazmışlardır. Onlara göre bu milliyetçilik Türk karşıtlığından daha ziyade Yunan karşıtlığı karakteri taşımaktadır.³⁶ Konumuza dönersek, Amsterdam, Viyana ve bazı İtalyan, Macar şehirlerinde kurulu Rum şirketler, başka ülkelerde yerleşmiş Rum tüccarlar Osmanlı ekonomisini Avrupa ekonomisine irtibatlandırmışlardır. Avrupa pazarlarında Doğu mallarına olan talep ve bu malları ithal edeceklere sağlanacak kârlar ticarî göçleri teşvik etti. Ancak Rum tüccarların Batı şehirlerine yerleşmelerinde kâr tek sebep değildi. Mal güvenliği de bir faktördü, çünkü Osmanlı Devleti'nde servetin artması durumunda bu güvenlik tehdit edilebilirdi. Felix Beaujour'un dediği gibi despotluk serveti kaçırır. Zira servetin kaybolmasıyla sonuçlanır. Despotluk ticarî faaliyetlere kısıtlamalar getirir, çünkü hiç kimse kaybet-

35 Walter Puchner, "Greeks in Southern Slav funny stories. A contribution to the folklore investigation of "Ethnic stereotypes"" (Yunanca), *Laographia* XXXVIII (1995-97), s. 65-71.

36 Stephen Fischer-Galati, "Maritime Commerce and the Balkans before the French Revolution", *Southeast European Maritime Commerce and Naval Policies from the Mid-Eighteenth Century to 1914*, Proceedings of the XVI-Ith Conference on War and Society in East Central Europe, Thessaloniki, 6-8 June 1985, s. 7.

me ihtimali olan şeyi kazanmak istemez. Despotizm para dönüşümünü önlüyor ve para saklamak isteyenlerin elinde birikir.³⁷ Amsterdam'a yerleşip orada zengin olan Zagoralı tüccar İonnis Pringos ticaretin gelişmesi için temel olan adalet ve asayişin Osmanlı Devleti'nde bulunmadığından şikâyet etmektedir.³⁸ Bunun aşırı bir örneği meselâ gelişen bir ticaret merkezi olan Moschopolis'in bir gecede Arnavut saldırganlar tarafından tahrip edilmesidir.³⁹ Fakat bu hal imparatorlukta kontrolün bulunmaması demek değildi. Zira tehlike bizzat temsilcileri vasıtasıyla devletten kaynaklanıyordu. Bu yüzden Mouradgea D'Ohsson yatırımını Osmanlı dışına Paris bankalarına yapmıştı.⁴⁰ D'Ohsson ülkedeki şartları iyi bildiği için uzak görüşlülük yapmış, daha sonra İsveç elçisi iken İstanbul'dan çıkarılınca servetini orada bırakmaktan kurtulmuştu. Dolayısıyla kendisi malı müsadere edilen çok sayıdaki Osmanlı hıristiyanlarından biri olmadı.⁴¹ Burada Fatma Müge Göçek'in benim de tamamen katıldığım sözlerini aktarmak istiyorum: "Müslüman görevlilerin ve eyalet ileri

37 Felix Beaujour, *Tableau du Commerce de la Grèce, Formé d'après une année moyenne, depuis 1787 jusqu'en 1797*, Paris 1800, II, 177.

38 Vangelis Skouvaras, *Ioannis Pringos (1725-1789). The Greek Community in Amsterdam. The school and Library of Zagora*, Athens 1964, See "The Concerns of a Greek Merchant: The Journal of Ioannis Pringos of Amsterdam", (ed. Richard Clogg), *The Movement for Greek Independence 1770-1821, A collection of documents*, London 1976, s. 42-45; Richard Clogg, "Eide ston Tourko vasilevei i adikia kai i arpagi". The Smyrna "rebellion" of 1797", *Economies Méditerranéennes équilibrées et intercommunications, XVI-XIXe siècles. Actes du II Colloque Internationale d'Histoire*, Athens: Centre de Recherches Néohelléniques, Fondation Nationale de la Recherche Scientifique 1985, s. 415-427.

39 Ph. Michalopoulos, *Moschopolis. The Athens of the Ottoman Period, 1500-1769*, Athens 1941 ve J. Martinianos, *Moschopolis 1330-1930*, (Yunanca), (ed. St. S. Kyriakidis), Thessaloniki 1957.

40 Kemal Beydilli, "Ignatius Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XXXIV (1983-84), s. 247-314; Carter V. Findley, "Mouradgea D'Ohsson (1740-1807): Liminality and Cosmopolitanism in the Author of the *Tableau Général de l'Empire Othoman*", *The Turkish Studies Association Bulletin* XXII/1 (Spring 1998), s. 21-35.

41 Fatma Müge Göçek, *a.g.e.*, s. 95.

gelenlerinin aksine Osmanlı azınlıklarının malları müsâdere edildikten sonra yaşamak için, yaslanabilecekleri, güvenebilecekleri kimse-leri olmazdı. Sadece bir grup azınlık müsâdere tehlikesinin önüne geçebilecek bir mekanizma geliştirebildi; azınlık tüccarlar.” Azınlık tüccarlar yabancı devletlerin himayesi altına girerek servetlerini korumayı başardılar.

XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla gelindiğinde Rumlar'a diğer Bal-kan milletleri arasında avantaj sağlayan sektör armatörlüktü.⁴² Baş-langıçta Rumlar da diğer gayri müslimler gibi Avrupalılarla ticarete yöneldiler. Bu ticarete kendi gemilerini kullanıyorlar ve kendilerinin oluşturduğu sistemle, yani aracı, tercüman, ya da toptancı temsilcisi gibi kurumlarıyla çalışıyorlardı. Rum tüccarlar aynı zamanda Avru-pa'dan mal ithal ederek nakliyesini de sağlıyorlardı. Bu şartlarda Rumlar hıristiyan oldukları gerçeğini ve farklılığını değerlendiriyor-lardı. Artık Batılı devletlerinin himayesini de alarak önce beratlı ter-cüman sonra beratlı tüccar oldu. Bu durum onu vergi vermekten kurtarmıyordu, fakat yabancı himayesi, malını Osmanlı bürokrasi-sinden kurtarmaya yarıyordu. Aynı zamanda hâmisî bulunan ya-bancı devletin Osmanlı ülkesindeki bütün ticarî imtiyazlarından isti-fade edebiliyordu. Buna kendi gemileriyle başka sularda ticaret yap-ma izni de dahildi. Tütün tüccarı Konstantinos Paikos ve oğlu Fran-sız himayesinde oldukları için hayatlarını kurtarmışlar, fakat malla-rı 1714'te Selânik'teki Osmanlılar tarafından müsâdere edildi.⁴³ İn-giliz konsolosu olarak tayin edilen Theodosios Panou dört yıl sonra iki gemi getirerek İngiliz bayrağı asmıştı. Seraphim Maximos'a göre Fransız ve İngilizler'in Osmanlı'daki ticarî rekabetleri Rumlar'ı kuv-vetlendirdi. Çünkü her iki taraf da iş birliği yapacak yerli unsurlar ayırıyordu ve bunun için kârlarını paylaşmaya hazır idiler.⁴⁴ Bu

42 Yannis Yannouloupoulos, "Greek Society on the Eve of Independence", (ed. Richard Clogg), *Balkan Society in the Age of Greek Independence*, London 1981, s. 18-39.

43 N. Svoronos, *a.g.e.*, s. 200-203.

44 Seraphim Maximos, *The Greek Merchant Fleet during the 18th Century* (Yunanca), introduction - (ed. Loukas Axelos), Athens 1976, s. 40.

örnekler Rumlar'ın daha önceki yüzyıllara oranla statülerinin nasıl farklı hale geldiğini göstermektedir. Himaye sağlanan gayri müslimlerin sayısındaki artış da himayenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Halil İnalçık'a göre 1808'e gelindiğinde sadece Rus himayesinde 120.000 Rum mevcuttu.⁴⁵

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına tesadüf eden bir başka gelişme Yunan armatörlerinin uluslararası çatışmalar ve korsanlık, kaçakçılık, asayişsizlik gibi düzensizliklerden istifade etmesidir. Farklı bayraklarla yelken açan Yunan armatörler para kazanmak için zaman zaman tüccar olarak, zaman zaman başka amaçla değişik devletlerin hizmetine girmiştir. Osmanlı Yunan deniz filosu 1770'lerde büyümeye başladı. Fransız devriminin yol açtığı savaşlar ve Venedik Cumhuriyeti'nin 1797'de ortadan kalkması, Venedik ve Fransız gemilerinin Akdeniz'den çekilmesine yol açtı. Bu boşluk Avrupalılar'la çok önceden beri irtibatlı olan Rum tüccarlar ve denizciler tarafından dolduruldu.⁴⁶ Bilinen bu gerçeği burada daha fazla detaylandırmaya gerek yok, ancak eğer Fransız kordonunu aşarak yapılan bu tehlikeli yolculuklar bir millî sevinç vesilesi olmasının yanında analitik değerlendirmeyi bekleyen bir ekonomik faaliyet olarak da bilgi sunmaktadır.⁴⁷ Yani XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ve XIX. yüzyılın başlarında Yunan ticarî gemiciliği büyüme kararımlığında idi. Aynı şekilde bu Yunanlı tüccarların Avrupa'ya ihraç ettikleri ziraat ürünlerindeki kâr marjı hesapları da önemli teşvik unsuruydu.

Para kesinlikle kazanıldı. Zira söz konusu dönemde Rumlar yabancı tüccarların yerini aldı. Bununla birlikte bağımsızlık öncesi

45 Halil İnalçık, "İmtiyazat", *Eİ2* (Fr.), III, 1217.

46 Daniel Panzac, "International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire during the 18th Century", *International Journal of Middle East Studies*, XXIV/2 (1992), s. 204.

47 Vasilis Kremmydas, *Merchants and Mercantile Networks during the period of the Greek Independence. Merchants and Shipowners in Cyclades* (Yunanca), Athens 1996; a.mlf., "Cost of production and perspectives of profits: investments on ships during the first half of nineteenth Century" (Yunanca), *Mnemon*, XX (1998), s. 9-27.

Yunan denizciliğinin gelişmesi şu iki, faktörü göz önüne almadan tam değerlendirilemez. Birincisi Avrupa'da ziraî ürünlere gittikçe artan talep ve Osmanlı'daki ürün fazlalığı ki bu fazlalık üretim fazlalığı değil tüketimin az olmasından idi.

Rumlar'ın gemicilik ve dış ticaretle gelişmelerinin sebeplerini burada ortaya koymaya çalıştık. Fakat bir başka ana sebep te bu ticarî faaliyetlerin Osmanlı otoritesinin bulunmadığı yerlerde ve yabancıların devletin himayesinde yapılmış olmasıdır. Bu durum Rumlar'ın ekonomik başarılarının sebebini açıklayabilir.

Bu tebliğde özetle ve sistematik olarak Tanzimat öncesinde Rumlar'ın ekonomik gelişmelerine etki eden sebepleri belirtmeye çalıştım. Rumlar'ın XIX. yüzyıldaki profili de bu dönemdeki durumlarına dayanmaktadır. Keza Rum kimliğinin farklılığı da bu ekonomik gelişme süresinde çok vurgulanmış ve etkili olmuştur. Rum kimliği XIX. yüzyılın Osmanlı Millet sistemi çerçevesinde dinî olmaktan ziyade millî bir kimlik hüviyetine dönüşmüştür.